

Retrats
5

MARIÀ VILLANGÓMEZ

Ramon Guillel
Francesc Parcerisas
Jean Serra
Àngel Terron

ASSOCIACIÓ
D'ESCRIPTORES
EN LLENGUA
CATALANA

Barcelona, 2004

Retrats

M A R I À
VILLANGÓMEZ

Aquest cinquè Retrat està patrocinat per

 Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes

© dels autors

Primera edició: abril de 2004

Dipòsit legal: B-24.333-04

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Carrer de la Canuda, 6, 6è pis. 08002 Barcelona

E-mail info@aelc.es <http://www.escriptors.com>

Disseny i realització: Insòlit, Barcelona

Impressió: La Impremta Ecològica, Barcelona

Í N D E X

PRESENTACIÓ

Jaume Pérez Montaner

9

IMPORTÀNCIA DE LA FIGURA DE MARIÀ VILLANGÓMEZ

Francesc Parcerisas

11

PETITA SIMFONIA PASTORAL (SENSE PASTORS)

PER A MARIÀ VILLANGÓMEZ

Ramon Guillem

17

LES VERSIONS DE POESIA DE MARIÀ VILLANGÓMEZ

Àngel Terron Homar

23

LA POESIA D'ANTONIO MACHADO A LA POESIA DE MARIÀ VILLANGÓMEZ

Jean Serra

27

BIBLIOGRAFIA

53

HOMENATGE A MARIÀ VILLANGÓMEZ

Si és cert, com algú va escriure, que tot poeta és una roca o un arbre que, amb la força de les seues paraules, arrela en la pròpia terra i esdevé part imprescindible del paisatge, a Marià Villangómez li va correspondre necessàriament, amb els mèrits inqüestionables que només assoleixen alguns comptats poetes, el lloc de la roca o l'arbre de la seua illa d'Eivissa. O, potser, de les seues illes, les Pitiüses i les Balears –«Venia pels camins d'aquest món meu romput / en illes»– que ell va cantar públicament ja des de *Terra i somni* (1948), o des de molt abans, fins a *Altres ales d'una veu* (1985), sense oblidar poemaris entranysables, tan íntimament lligats al seu paisatge, com *Els béns incompatibles* (1954), els *Sonets de Balansat* (1956) o *El cop a la terra* (1962). Com la roca més alta, aïllat i fidel, va saber de les primeres resplendors del sol i la lluna, va conèixer, com les ones i el vent, tot el que passava i podia passar al seu voltant. Com el pi solitari sabia del silenci convertit en música, contemplava renovant-se el pas del temps i atrapava els moments fugissers que esdevenien inoblidable cançó de les terres d'Eivissa.

En les pàgines que segueixen es donen a conèixer ara les reflexions sobre la seua obra de quatre poetes de les diferents regions dels Països Catalans, mostres evidents del magisteri literari del gran poeta eivissenc en la poesia catalana més ac-

Jaume
Pérez Montaner

President de l'AELC

R

9

tual. Francesc Parcerisas evoca la figura del poeta i rememora la seua tasca cívica, lingüística i literària; Ramon Guillem ens mostra la possibilitat d'interessants paral·lelismes entre la música de Beethoven i alguns poemes de Marià Villangómez; Jean Serra relaciona els seus poemes de manera àmplia i profunda amb la poesia d'Antonio Machado; i Àngel Terron recorre la seua extensa producció com a traductor com una projecció de la seua pròpia poesia.

Des de les terres germanes de les Illes, el Principat i el País Valencià aquestes pàgines volen ser un fervorós homenatge al poeta que ens recorda amb la seua obra la puresa immarcescible del poema; un poema que no podrà ser mai «bellesa encongida», sinó «torre de cent finestres / que penetren cent brises / i un vol d'ocells escampa»: la seua poesia, les seues in comptables versions d'altres poetes en altres llengües per als nostres ulls necessitats. Per totes les seues visions, que són ja nostres, el nostre agraïment a Marià Villangómez i Llobet.

IMPORTÀNCIA
DE LA FIGURA DE
M A R I À
VILLANGÓMEZ

Al llarg de molt anys he tingut la fortuna de poder escriure i parlar sobre diferents aspectes de l'obra de Marià Villangómez. Ho he fet amb l'interès que desperta la seva obra variada i exigent, però també com a reconeixement de la seva estima i de la seva amistat: del seu mestratge. M'ha enorgullit fer-ho a Catalunya i, encara més sovint aquí mateix, a Eivissa, perquè per a Villangómez les arrels eren clarament en aquesta illa però l'abast simbòlic dels exemples que cercava en allò que li era immediat era molt més ampli, d'abast universal. Avui, amb motiu d'aquest homenatge de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, que lliura, en un acte a la ciutat d'Eivissa, els seus premis Cavall Verd 2003 al millor llibre de poesia i de traducció poètica publicats el darrer any, m'agradaria afegir a les intervencions dels altres escriptors que formen part d'aquesta taula rodona unes paraules de consideració personal sobre la importància de la figura de Villangómez.

Unes paraules personals per tal de poder valorar degudament allò que Villangómez representa d'Eivissa estant. No sols perquè és l'escriptor més destacat que han produït mai les Pitüüses, sinó també pel fet que el seu ús sense vacil·lacions del català normatiu va ajudar, de manera decisiva, a incorporar Eivissa a l'horitzó dels territoris de producció literària en llengua catalana. Ho explicaré de seguida i de manera –crec–

*Francesc
Parcerisas*

prou entenedora: Villangómez pertany a una generació, formada abans de la guerra espanyola que, per als eivissencs, només podia tenir una formació superior en llengua castellana. Pensem que, tot i que a Eivissa la llengua era de manera unívoca l'eivissenc (amb variants que els parlants reconeixien molt bé i que els permetia no sols distingir un «vilero» d'un de Sant Rafael, sinó que identificaven accents i expressions pròpies dels barris de Dalt Vila, de Sa Penya o de La Marina), l'única llengua d'ensenyament que existia a l'illa era el castellà. A l'escola, a l'església, a l'administració civil i militar, etc., el castellà hi era l'única llengua oficial. Numèricament es tractava, no cal dir-ho, d'una llengua adscrita a un grup d'usuaris molt petit, però, en una situació de diglòssia molt típica, aquestes poques persones constituïen el grup elitista i pròxim al petit poder quotidià. Això cal afegir el fet que algunes famílies, com la del mateix Villangómez, tinguessin orígens castellans i conservessin, doncs, també dins l'àmbit familiar, usos diversos d'aquesta llengua. (Sobre aquest aspecte familiar de l'ús del castellà, ell mateix ens en parla a les seves memòries *El llambreg en la fosca*.) És important adonar-se que les sortides professionals –la *upward mobility* de la sociologia actual– dels eivissencs passava per aquest ús d'una llengua distant, i no per l'ús de la *koiné* pagesa, l'eivissenc. La situació en què es trobà Marià Villangómez, per edat i per grup social (era fill del metge de Vila), doncs, tendia més aviat a l'ús del castellà com a llengua d'expressió literària.

Altres exemples d'aquesta situació són eloqüents: Don Isidor Macabich, el notable erudit local, havia escrit en castellà, per exemple, per fer història i en eivissenc per fer folklore i poesia. I, encara així, com diu Isidor Marí en parlar de la seva obra: «Durant una primera etapa –que podem fer arribar fins a 1929– és evident el predomini de la llengua castellana. Els pocs poemes en català són extremadament dialectals. La proporció s'inverteix –predomini absolut dels poemes catalans,

de llengua més unitària— els anys 1930 i 1936. A partir de 1937 i fins a 1960, torna a capgirar-se la relació: la poesia castellana és, de bon tros, la més abundosa. En canvi, del 1961 endavant, predominen de nou els poemes en català, radicalment» (article sobre Macabich a la pàgina *Lletra* de la UOC). Una consideració similar la podem fer de l'obra de Joan Castelló Guasch, recopilador del llegendari popular formenterer i eivissenc, que va escriure —seguint el passos d'en Jordi des Racó (mossèn Antoni M. Alcover)— en la llengua del país perquè el material a què donava difusió era, també, de forma molt popular i dialectal, amb material rondallístic i folklòric, i destinat a ser consumit pel públic immediat, l'eivissenc.

Però ni Enrique Fajarnés —autor d'un bellíssim llibre de proses, *Viaje a Ibiza*—, ni el novel·lista Cosme Vidal Llàser, ambdós grans amics de Villangómez, contemporanis seus, i contertulians diaris durant molts anys al bar Milán, a sota mateix del pis d'en Marià Villangómez, no van adoptar el català com a llengua literària, sinó el castellà, i el castellà continuà sent, ja no cal dir que durant tot el franquisme, amb la marca d'imposició complexa que coneixem en altres indrets de l'àmbit lingüístic, la llengua habitualment associada a un estatus social —o, per ventura, ideològic— elevat.

Crec que aquells eivissencs que encapçalats per Marià Villangómez van optar per escriure en català (un dels exemples immediats serà el de l'historiador i arxiver Don Joan Marí), ho van fer perquè la seva formació universitària els havia dut a la Barcelona de preguerra i els havia posat en contacte amb una societat en què el prestigi del català era innegable, de manera que, tot d'una, s'adonaren que la seva llengua habitual, lluny de ser un *patois* rural, era una llengua de cultura, de comunicació, de creació, com ho era de la política i de l'administració. *Metges... o traficants?*, la polèmica novel·la de Jordi Juan Riquer, editada per Proa el 1937, o la incipient obra de l'antropòleg Àngel Palerm —traslladat a Mèxic amb l'exili i,

aleshores, passat obligadament al castellà– en serien una prova, i el conjunt de l’obra de Villangómez n’és l’exemple més clar.

En el seu cas més evident encara perquè es tracta d’una obra de literatura «normalitzada», és a dir, escrita dins de la més estricta normativa, que defuig el localisme com a horitzó de llengua, per més que pugui estar absolutament inserida –com ho és tota la poesia i la prosa de Villangómez– dins una àrea de referents simbòlics (i reals) eivissencs. Aquest és un aspecte important, ja que –a diferència del que succeeix amb Joan Castelló Guasch–, el públic a qui les obres van dirigides no és necessàriament el públic eivissenc, sinó un abstracte públic català, entre el qual té perfecta cabuda un hipotètic (i en els primers temps de la producció literària de Villangómez limitadíssim, per no dir il·lusori) públic culte eivissenc. Ho veurem força anys més tard, de manera molt evident, en l’elecció deliberada de la llengua dialectal per a les traduccions d’algunes obres teatrals fetes per Villangómez: quan el públic receptor està marcat com a públic exclusivament eivissenc (les traduccions no tenen ambició de ser representades en cap altre lloc), no hi ha cap inconvenient perquè la llengua a emprar sigui tota ella dialectal.

El mateix podem dir del famós i imprescindible *Curs d’iniciació a la llengua* (1972), el manual d’ensenyament del català per als eivissencs escrit per Villangómez i que, al costat d’una normativa perfectament fabriana, fa algunes clarícies sobre aspectes dialectals eivissencs, però no pretén en cap moment fer una gramàtica «eivissenca», diferencial, sinó il·lustrar allò que té de la part comuna del català i allò que té de propi. Al final de la introducció Marià Villangómez escrivia: «Aquest curs d’iniciació a la llengua ha estat escrit per als eivissencs i formenterers. Els coneixements que pugui proporcionar hauran de ser ampliat, quan es vulgui profunditzar més en la nostra llengua, en una de les moltes i excel·lents gramàtiques cata-

lanes que existeixen.» A més, el llibre anava acompanyat de lectures dividides en dues seccions: una primera amb textos dialectals eivissencs i formenterers i una segona amb textos de la «llengua literària general».

D'aquest enorme servei a la llengua comuna i, per tant, a la dignificació del parlar eivissenc –que no és un *patois* sinó una forma geogràfica i «lícita» de la llengua normativa–, en poden donar fe una llarga llista de noms d'escriptors formats directament per Villangómez o a recer seu: Toni Roca Pineda, Antoni Marí Muñoz, Pep Marí, Jean Serra, Isidor Marí, Bernat Joan, Joan Cardona, Fina Matutes... i tants d'altres. Ni l'Institut d'Estudis Eivissencs, ni la revista *Eivissa*, ni el setmanari *Uc*, no haurien tingut segurament tan clar el seu posicionament respecte a l'ús de la llengua si la figura de Marià Villangómez no hagués deixat establerta, a les Pitiüses, de manera tan clara com ho va fer, la incontrovertible importància cultural del català.

Aquesta posició intel·lectual es va veure, a més, acompanyada d'un caràcter generosíssim i bonhomíós, i d'una disposició pedagògica i pel treball envejable. Villangómez fou un col·laborador molt eficaç però mai no va voler ser un protagonista, va ajudar a empènyer la feina i hi va posar el millor dels seus coneixements, però mai no va voler altre mèrit ni cap altra recompensa que poder continuar la seva tasca creadora i veure, en els seus amics i deixebles, la continuïtat de les seves mateixes il·lusions. Va publicar, sovint, a Eivissa i va ajudar a la difusió de noms d'escriptors eivissencs en els seus articles i estudis, però mai no va considerar que això fos un acte local, o provincial o casolà, la seva exigència va ser sempre la mateixa. I precisament això va ser el que li va valer la consideració dels altres escriptors i de la crítica.

És per això que, avui, és important recordar-lo com fundador i motor de la literatura en llengua catalana, com un excel·lent poeta i un prosista delicat i entranyable, i com

un defensor elegant, convençut, altíssim de la llengua que era la seva, i que era la que l'unia al seu món intel·lectual i imaginari, però també a tota la resta dels escriptors en llengua catalana.

PETITA SIMFONIA
P A S T O R A L
(SENSE PASTORS)
PER A MARIÀ
VILLANGÓMEZ

L'any 1989 Marià Villangómez era entrevistat per Jaume Galmés, per a una revista de Mallorca, com el mateix poeta ens recorda al llibre *Parlar i escriure*, publicat per Columna l'any 1994. Allí Villangómez ens diu que té només còpia de les preguntes i respostes, però no del lloc imprès on va eixir publicada, i per això creu que l'aparició no fou íntegra. Tant fa, perquè la còpia ens serveix, una vegada publicada en llibre, com a entrevista real. Hi ha un moment que, entre d'altres qüestions interessants, Galmés li pregunta si la seua poesia és bucòlica o pastoral –no era mala l'observació atés el perill d'una mala lectura fruit de la pressa o de la mandra. La resposta de Villangómez és taxativa: «no, mai», i especifica que en tot cas seria «rural». Però una mica més endavant Galmés torna a fer la mateixa pregunta amb una petita variació en referència a un poema titulat «La poesia», que obre *El cop a la terra*, amb la dualitat vida senzilla/poesia com a fons. Aquesta vegada la resposta és encara més ferma, però també una mica irònica: «veig com una obsessió vostra respecte als pastors». En tot cas, afirma ara, seria «geòrgica», perquè es tracta del camp vertader de l'Eivissa d'aquells anys, en el sentit, diu, de «distribuïda en terrenys treballats, transformats, productius».

Ramon
Guillem

R

17

És, precisament, en el poema: «La poesia», on apareix aquest paral·lelisme entre el conreu del camp i el conreu de l'art, entesos ambdós com una tasca humil on «cadascú va a la feina / que li pertoca» i amb els seus propis instruments que no són lírics ni idealitzats sinó fruit del treball constant, bells perquè són humans i perquè van units a la terra. El poeta, doncs, no creu en l'ègloga, en una falsa postal de coloraines campestre perquè, com deia Spinoza, la natura no és bona ni mala, simplement és. La seua no és una poesia descriptiva, sinó subjectiva. «El paisatge, / avui, ets tu. La teva / ànima és qui l'engronsa», ens diuen uns versos d'*Els dies*. Villangómez, encara, s'excusa per fer servir els camperols com a tema, tal com van fer Virgili, Bassano i «el gran músic alemany», és a dir, Beethoven. No cal donar-hi gaires voltes per arribar a la conclusió que es refereix a la sisena simfonia, aquella que hom coneix amb el nom de la *Pastoral*. Hauríem de recordar ara que la idea de Beethoven a l'hora de compondre aquesta simfonia no era la mera descripció d'un paisatge, sinó la impressió anímica que aquest paisatge li despertava. Com es diu al mateix programa de la simfonia: «abans expressió d'un sentiment que no pas pintura». I a pesar d'això, com en l'obra de Villangómez, de vegades els tòpics s'han fet pas, i només s'ha fet referència a l'aparent pintura descriptiva. Potser no és casualitat que a «La poesia», aquell poema de què parlàvem, Villangómez fera clara al·lusió al músic alemany.

Sóc dels qui creuen, com Josep Maria Llompart, que l'obra del nostre poeta té una profunda unitat. Una unitat sense blocs rígids que la conformen, on la delimitació de les parts moltes vegades és aparent: hi ha una evolució, és clar, un domini de la tècnica, una maduresa, que creix en cada llibre, però, en el fons, la música és la mateixa. Caldria parlar millor de coherència, d'ampliació dels temes, de variacions, de moviments diversos, sense oblidar alguna que altra tombarella imprevista que no per això trenca la unitat, l'harmonia necessària fruit de

l'acoblament entre termes oposats. Una unitat que més que buscada senzillament li és donada: trobada, diríem. Perquè, al capdavant, com en tot gran poeta, el poema va més enllà d'ell mateix. I a pesar d'un possible pla previ –pla que de vegades no existeix: el punt de partença pot ser una sensació o una emoció sobtada– sempre és el poema el que guanya, perquè avança amb la seua lògica pròpia: la que només imposa l'art amb les dosis d'irracionalitat que hi calga. No hem de caure en paranys: l'obra de Villangómez és un tot, però no és un edifici on l'arquitecte ha previst que cada maó ha d'estar en el lloc que pertoca perquè l'edifici no s'ensorre. És una obra viva, i això encara fa més admirable aquella unitat que ens parla d'un organisme viu, en constant expansió.

M'agradaria proposar-los ara un joc, si ho volen una mica arriscat, però que descansa i referma aquesta idea de la unitat de què parlava. Mentre escrivia aquestes paraules escoltava la sisena de Beethoven i de sobte m'ha semblat descobrir com una correlació estranya entre la música i l'obra de Villangómez. (M'hi ha fet pensar també la lectura recent d'un text de Garcia Berrio que relacionava l'obra de Wallace Stevens amb la de l'escultor Miquel Navarro, una pirueta intertextual –*ekfrasis*, en diuen– ben difícil, tot i les diverses incompatibilitats mútues, però captivadora, oberta a múltiples cruïlles i juxtaposicions.) Al capdavant, la poesia de Villangómez –però també la prosa, i, per descomptat, les traduccions– forma un tot que podria interpretar-se, que podria llegir-se, no com un conjunt d'obres ben diverses entre si, sinó com una obra coral i oberta, única, amb tots els seus moviments, variacions i cadències, talment una simfonia. I jo crec que aquesta només pot ser la *Pastoral*.

Vejam, doncs. Som al primer moviment, a l'*Allegro*. Hi ha la repetició d'una melodia que ens parla d'estabilitat, de pau pregona, d'un temps immòbil. El director Xavier Güell ens parla de la necessitat de crear una sensació d'absoluta naturalitat.

Sensació, per cert, que ja apareix als primers versos de Villangómez, i que ha de continuar i refermar-se en la resta de la seua obra. És allò que amb la lectura dels escriptors anglesos va descobrir Cernuda: per a ser més profund l'efecte poètic, la veu no ha de cridar ni declamar. Com en Thomas Hardy, per exemple, un dels poetes, per cert, que anys a venir ha de traduir –i potser no per atzar– Marià Villangómez. És ara el temps d'un llibre com *Elegies i paisatges*, escrit entre els anys 1933 i 1943. De fet, en aquest llibre ja se'ns presenta en un poema com «Terra natal», amb només catorze versos, el que serà l'amalgama de la major part dels temes que conformaran la seua poesia: el paisatge, l'home, el pas del temps, l'amor, la llengua. «Arrelar, com un arbre, dins la terra: / no ser núvol endut d'un poc de vent.» L'enllaç, la continuació amb el llibre posterior, *Terra i somni*, és natural, sense cap salt abrupte –de fet, alguns poemes de la primera edició han estat inclosos després al primer recull, i els primers poemes de la part II, per si hi havia cap dubte, ho pregonen amb fermesa– i ara el tema del llibre és una perfecta mixtura entre el paisatge i l'amor. Perquè l'amor i el desig fosos amb la terra –mireu, ja som a l'*andante*, com si fórem talment a la vora d'un rierol amb l'estimada– és ara l'únic tema indestriable: «Fóres tan bella, oh, tarda, si l'amor, com una ona / contínua, no m'hagués acostat aquest camp / que als seus límits d'escuma l'aigua ens dóna...?» («Darreries d'estiu»). L'amor, com a realitat del somni.

Els dies, el llibre següent, encara continua, en la primera part, amb l'alè de *Terra i somni*, deixant de la llum anterior. Però és la part que el poeta titula «Intermedi» on el llibre adquireix una veu pròpia, un registre diferent, com un petit indicatiu de canvi i obertura: són els «Tres sonets al vent», però també «Poemes d'oblit» i «El poeta». «Quants de sols i mirades, / de mots atresorats, / d'arrecerats, tous pensaments, / reposen, dormen, / abraçats a l'amor! / Calleu! ¿D'on ve aquest gaudi / que amb la llum es recolza sobre els boscos?». És l'alegria, és la

primavera que comença, és la gran festa nocturna, la «meravella... de la volada més alta de la llum». És clar, ara som a l'*scherzo*.

Però, també, entre els sons de la dansa hi ha ocult el parany de l'ombra. Un tro llunyà irromp en la festa: preludi del mal oratge, aquell emmudiment sobtat és, al final del llibre, present al poema «Crepuscle»: «Avança el gos obscur / de la nit, ensenyant-nos / entre el dentat de serres, / com un ocell ferit, / el cos retut del dia, / sagnant, encara tebi, / amb l'ala que pel sòl, / estirada, rossega.» Després, arriba la tempesta, sense interrupció, ensordidora, l'hora de la por, aigua de vendaval. És l'*allegro*. És *Els béns incompatibles*. O com el diu el mateix poeta: versos amb «la força del torrent», que esclaten sobretot en la part titulada «Tristesa que és amor», per a mi, un dels cims de la seua poesia. És la naturalesa implacable, sense control, els impetuosos versicles nascuts en l'insomni: «Oh marea escumosa, somoguda, puixant, / novament aixecada cap als meus estels vertaders, / inquietud, anhel, joia angoixosa, foc, / esguarda'm submergit sota onades altíssimes / o alçat damunt d'abismes amb un fruit a la mà».¹

Encara que en aquest llibre el grup de tankes de *Cap a un hivern*, apareguen abans, la seua escriptura fou posterior. Aquest petit recull reflecteix la retirada de les ones tumultuoses, el sentit de les aigües tornant a la quietud. La transparència, però també la profunditat, la serenor: arriba la condensació i la perfecció dels *Sonets de Balansat*, com l'*Allegretto*, el darrer moviment que ara comença, l'acció d'agraïment després de la tempesta, com un cant de reconeixença a la vida renovada.

1. He cregut veure en aquest recull cert ressò d'un llibre de Vicente Aleixandre: *La destrucción o el amor* (1935) pel torrent impetuós, pel sentit del ritme, per l'ús de la puntuació, per les enumeracions diverses... és un alè semblant, d'arrels pregones i subterrànies, però personalíssim pel que fa a Villangómez, perquè la seua és una veu d'oferiment a la vida, a la necessitat de la bellesa, al despertar del goig que desperta la mirada del paisatge i del cos estimat.

És el temps dels darrers llibres: *La miranda*, *El cop a la terra* i *Declarat amb el vent*. Dins de la serenitat, de la maduresa estètica i vital, retorna el motiu del paisatge, entés com a perllongació de l'ànima (el títol de la primera part de *La miranda*: «Entre la mar i el vent» correspon al darrer vers del poema «Terra natal» que comentàvem en un principi), però també l'home i el paisatge no sols com a geografia física sinó humana (a *El cop a la terra*) i ara amb més força la llengua i el poema, fruit de la meditació i l'homenatge: «Al meu vers instal·leu-vos, llampecs interiors, / i es vegin a la vostra resplendor atresorada / els meus camps i els seus homes, amb nova fesomia, / tan semblant –imitada com és– a la real, / però amb aquesta llum inconfusible / que diem poesia.»

Però aquesta llum inconfusible només pot descobrir-nos-la un poeta veritable. Aquesta llum –ho saben ben bé tots els lectors i escriptors de poesia– no és a l'abast de tothom. («És molt alta l'escala de la poesia», deia Kavafis). Perquè aquesta llum és l'ànima del poema. Diguem-ho en paraules d'un altre escriptor d'Eivissa, Antoni Marí: «el poeta veritable és aquell qui descobreix les proporcions i l'harmonia de la realitat, o el seu caos; aquell qui sap donar compte de la veritat de la natura i del joc de les passions». Em sembla, és evident, que ningú no podrà dubtar que Marià Villangómez, des d'aquesta illa, però obert a tot el món, a tota la poesia, és un d'aquests poetes.

R

LL

LES VERSIONS
DE POESIA DE
M A R I À
VILLANGÓMEZ

En l'obra de Marià Villangómez l'illa és el referent d'una totalitat estètica que va més enllà de la realitat física d'Eivissa, com es pot veure al seu poema emblemàtic «Illa». Aquesta illa és amarada d'un rigor intel·lectual i d'una sensibilitat especial que fan del poeta eivissenc una de les veus més preuades de la poesia catalana del segle xx. Però l'exigència absoluta l'allunya d'un mer model local o localista.

En poetes coetanis d'altres literatures pot trobar-se un cert paral·lelisme amb la intensitat lírica de Marià Villangómez (nat l'any 1913) en la descripció del paisatge com una mena d'expressionisme poètic. Són per exemple els poetes de la coneguda com a *Naturlyrik* de la poesia alemanya com Peter Hühchel (nat el 1903) i Ingeborg Bachmann (nada el 1926). Aquests poetes empen tots els recursos expressionistes previs per projectar-se a través de la natura.

Com a conseqüència del seu rigor i la seva exigència d'evitar tota repetició o d'enganyar-se amb la retòrica, Villangómez deixà d'escriure poesia original a partir d'aproximadament els seus cinquanta anys. Des d'aleshores es dedicà a publicar les traduccions de diversos poetes, que ell anomena versions.

Totes aquestes versions, malgrat que moltes aparegueren prèviament en forma de llibre a partir de l'any 1971 en edito-

Àngel
Terron
Homar

R

23

rials i col·leccions prestigioses com Quaderns Crema, «La Balenguera», El Mall, «L'Escorpi» o Columna, foren agrupades en tres volums d'obres completes editades per l'editorial Columna l'any 1991. El poeta revisa i ordena de bell nou les traduccions i en fa quasi una lectura per llengua i cultura. El primer volum, *Obres completes. Versions de poesia I. Versions de l'anglès*, reuneix totes les traduccions fetes en llengua anglesa en 268 pàgines, el segon reuneix les versions del francès en 325 pàgines i el tercer agrupa les traduccions de l'italià i d'altres llengües en un volum més petit, de 93 pàgines.

És ben significatiu el que Marià Villangómez tradueix. En primer lloc, l'existència de versions prèvies d'un autor no és cap motiu per no traduir-lo si l'interessa. Així, en poesia anglesa comença traduint alguns sonets de Shakespeare, i s'endinsa després preferentment en la poesia de John Keats (cal recordar que les traduccions d'*El test d'alfàbrega* meresqueren el premi Cavall Verd de traducció poètica corresponent als llibres editats l'any 1984). Però és en la poesia del segle XX on excel·leix i on tria d'una manera ben particular les lectures. Així Thomas Hardy, el poeta que més ha influït en Robert Graves i Philip Larkin, el poeta que tria la veu antideclamatòria, el poeta de la vellesa i la devastació, el poeta que segueix els patrons clàssics per expressar el novell desconcert. Clarament el poeta eivissenc es projecta en els temes de senectut tan propis del bard anglès, i ens indica amb la lectura atenta que aquesta és una forma de fer poesia important i pròpia del segle XX malgrat que segueixi escrupolosament els patrons clàssics. Després de Thomas Hardy, ocupen la seva atenció els mites de William Butler Yeats, i no falta entre els poemes seleccionats el «Navegant vers Bizanci», on magistralment el poeta irlandès tractà el tema de la decadència física i l'enyor de la bellesa física. Tradueix també tres (el primer, el segon i el quart) dels *Cantos* d'Ezra Pound, un altre dels poetes fonamentals per entendre la poesia del segle XX, i acaba amb uns quants

poemes de S. Spender, Auden o Dylan Thomas. Aquesta compilació no és cap fruit de l'atzar, és una selecció molt meditada que indica clarament les afinitats electives i el gust estètic pregon i universalista de Marià Villangómez.

De bell nou, aquesta visió d'anàlisi selectiva més que no pas enciclopèdica la trobam en la selecció dels autors francesos traduïts. Qui triarà, Villangómez? Essencialment els grans simbolistes, Baudelaire, Mallarmé i Verlaine, però també significativament tradueix tot un volum de Jules Laforgue (1860-1887). Aquest poeta, mal conegut i mort en plena joventut, és una de les influències més fonamentals en la poesia de T. S. Eliot, és l'introductor del vers lliure en la poesia, aquesta forma de fer que tant s'ha seguit al segle xx. També tradueix extensament Apollinaire i Jules Supervielle. Curiosament no inclou cap poeta estrictament surrealista, però sí que dedica atenció a una sèrie de poetes també essencials en l'estètica del segle xx: Saint-John Perse i Francis Ponge. De bell nou, per tant, ens marca amb detall les aportacions poètiques essencials del segle xx.

Al tercer recull inclou bàsicament els poemes de Leopardi, el poeta romàntic italià que tan exigent era en la forma i que ens ha deixat una obra relativament breu, i que també usa el paisatge per reflectir l'ànima dels sentits. És per a mi sorprenent que no hagi traduït Montale o Quasimodo, que són dos poetes en certa mesura propers a la poesia de Villangómez. En castellà, en canvi, tradueix extensament Cernuda.

En resum, Marià Villangómez, en el cim de la seva carrera poètica, a mig camí de la vida, renuncià a escriure poesia original atesa la seva alta exigència. Però emprà la capacitat expressiva per traduir, seleccionant amb ull de crític exquisit, la poesia de les literatures occidentals més properes: en especial l'anglesa i la francesa. Els poetes que tradueix magníficament són els que han tingut i tenen una influència més enriquidora en la lírica contemporània. En certa manera com Lluïl, arrela

en la terra que el va veure néixer com un arbre i desplega cap a l'exterior les branques de les diverses versions que de l'existir de l'home tenen els mons.

R

Zb

LA POESIA D'ANTONIO
MACHADO
A LA POESIA DE MARIÀ
VILLANGÓMEZ

D'entre els molts i variats aspectes que es poden estudiar a l'obra poètica de Marià Villangómez Llobet, n'hi ha un que m'atreu poderosament l'atenció. És el de la presència de la poesia d'Antonio Machado a la seva poesia, objecte del present treball, resultat d'una dedicació intensa i exclusiva, en el qual, però, no pretenc haver esgotat el tema, ni de molt, sinó gairebé sols haver aixecat la llebre, com aquell qui diu...

Cada relectura dels poemes de Villangómez, no sols renova el plaer que s'obté fruit d'una creació artística rodona com és la seva, sinó que brinda l'oportunitat de descobrir-hi racons i matisos no percebuts abans.

En el cas que ens ocupa, sens dubte hi han contribuït tants i tants de textos en prosa, en els quals Villangómez teoritza i reflexiona sobre la seva poesia o la dels altres, i que ben sovint va recollir en llibres que són en aquest sentit una font d'informació inapreciable, com *Alguns escrits sobre les Pitiüses, D'adés i d'ahir, Parlar i escriure, El llambreg en la fosca...* Encara molts secrets ens seran desvetllats quan es publiquin els seus papers inèdits, les seves conferències i la seva correspondència, sobretot.

La poesia de Villangómez és bastida amb tanta cultura com saviesa proporciona el coneixement que s'obté amb l'exercici de qualsevol art, de qualsevol ciència. Així, llegint, rellegint,

Jean
Serra

R

27

estudiant, comentant una poesia com la seva, el lector pot ell també eixamplar la seva cultura, pot augmentar la seva saviesa.

A vegades la lectura d'una obra literària –la contemplació d'una pintura– ens ajuda a descobrir-nos a nosaltres mateixos, ens desvetlla, i conforma, la nostra pròpia ànima.

Així, a l'hora d'encetar l'itinerari que ressegurem, el primer que podem dir és que Villangómez troba en Machado el que ell ja duia, d'alguna manera, en el seu interior. Llegint la seva poesia va desvetllant-se la seva pròpia ànima poètica. L'obra de Machado va descobrint-li el seu amor per la terra, pel paisatge, per la gent... Més endavant, de Machado, Villangómez destacarà «el seu amor al paisatge, a l'element físic que l'envolta, i el seu gran poder descriptiu, unit a una màgica capacitat de suggerència» (M. V. L. «Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado», conferència). És evident que quelcom del que batega en la poesia del gran sevillà es fa eco en les pregones inquietuds del poeta eivissenc.

Per tant, més que d'influències, podem parlar d'afinitats. Al capdavant, en literatura és el deixeble qui tria el seu mestre. I Villangómez, com va més, adopta l'obra de Machado com a mestrivola de la seva, si més no, durant la primera etapa, la de la joventut, la dels primers versos, com ell mateix reconeixerà.

D'algun poeta, així mateix molt admirat, Villangómez no volgué deixar-se influenciar. Per exemple, de F. G. Lorca, el qual estimava molt i va llegir amb profusió. D'altres, la influència és més de concepte –Bécquer, Maragall–, o de llengua –Carner, Riba. Als poetes de l'Escola Mallorquina, amb els quals se'l va emparentar, els llegeix, sobretot, després de la guerra civil del 1936-39, quan en coneix alguns dels seus representants vius, com Miquel Ferrà. D'entre els poetes estrangers va admirar molt Leopardi i Rilke. Dels antics, Horaci, Virgili, Homer i Dante. Però és entre els poetes castellans que trobem els seus preferits: Darío, Machado, J. R. Jiménez..., i els de la Generació del 27, Cernuda i Guillén.

Villangómez, podríem dir, com veurem, incorpora, reinterpretar i ret homenatge a Machado, i creiem que aquell inicial «cuido aixecar-me» del seu poema «A un poeta», que tractarem més endavant, es converteix a la fi en un assolir com a mínim la mateixa alçada que el seu mestre, del qual ha estat, sense dubte, un digne deixeble i no un modest imitador.

Primeres lectures, primeres preferències

Una font interessant per a conèixer quines foren les primeres lectures de Villangómez, i aviat les seves preferències, és el capítol titulat «Les petites biblioteques», que figura al seu llibre *El llambreg en la fosca*, que vaig poder llegir molt abans inèdit, per gentilesa del seu autor, i després a les revistes *Eivissa* i *El Pitiús*.

La primera d'aquestes biblioteques va ser la de casa seva, la del despatx del seu pare, un despatx de metge, «amb llibres vells i nous –evoca Villangómez–, de medicina o de literatura». És la primera que va tenir al seu abast, sense restriccions de cap classe.

Així, aquell encuriós i voraç lector va alternar, des de ben petit, autors espanyols, castellans i alguns catalans com Verdager, amb autors estrangers.

Marià Villangómez ens informa que el seu pare, que era afeccionat a la literatura, copiava els poemes que més el plaïen en una llibreta i que s'agradava de llegir-los en veu alta. De manera que el fill, futur poeta, a més d'escoltar-los, els llegia ben sovint. Diu que en aquella llibreta «hi havia poemes de Rubén Darío, de Villaespesa, de Carrere, d'Antonio Machado»... Ja tenim fixada la primerenca trobada de Marià amb el poeta que admirarà com més va més. De fet, ell mateix recorda: «Quant als poemes castellans copiats, admirava la sonoritat i el lirisme dels de Rubén, però em sentia estranyament

commogut, ja de bell antuvi, amb els d'Antonio Machado», i confessa sense recança que «en alguns dels meus primers versos es reflectia aquesta adoració».

El que jo he volgut fer, precisament, és posar en relleu aquesta adoració assenyalant els rastres machadians en els seus versos, si més no, els més visibles.

Una altra petita biblioteca que visitava «des de ben jove», era la del Casino de Ibiza, situat al barri de la Marina, devora el moll, de la ciutat d'Eivissa. Entre els molts llibres importants que hi va llegir, hi podia consultar, també, diversos setmanaris de l'època que hi arribaven, entre els quals, *La Esfera*, segons ell la revista més literària, on «de tant en tant apareixia una poesia d'Antonio Machado».

Com veiem, el tracte amb la poesia del gran sevillà continuava, ara ja fora de casa seva, i creixia el seu interès, que era prou important com perquè enllà dels anys no s'esborri dels records infantils i adolescents.

Finalment, a la biblioteca d'Ebusus, societat cultural i recreativa, també de la ciutat d'Eivissa, fundada als anys vint, hi llegiria molts altres llibres essencials de la literatura espanyola i universal, entre els quals cal destacar *Soledades, galerías y otros poemas*, d'Antonio Machado. La societat Ebusus rebia la prestigiosa *Revista de Occidente*, que el va interessar força, pels articles que publicava, i també pels poemes que hi apareixien de noms que aviat esdevindran importants: Pedro Salinas, Jorge Guillén, Vicente Aleixandre, Luís Cernuda...

M'he cenyit a ressenyar, només, les trobades, en una època crucial, amb Antonio Machado. Però destaquem que tot un seguit d'autors importants estalonaren aquestes lectures. Des dels castellans, Baroja, Azorín, Unamuno, als estrangers Verne, Leopardi o Tolstoj, passant pels catalans Llorenç Riber, o el ja mencionat Jacint Verdaguer.

A Barcelona, més endavant, mentre hi era estudiant universitari, eixamplà el seu coneixement de Machado i d'altres poetes.

De la poètica de Machado a la poètica de Villangómez

Hem establert la fonda impressió que produeix en Villangómez la poesia de Machado, ja des de les primeres vegades que la llegeix. Ara podríem veure la similitud de les dues poètiques. Per a fer-ho seguirem uns textos en els quals Villangómez parla de la seva pròpia concepció de la poesia i els compararem amb fragments d'un altre text fonamental, la magnífica conferència inèdita, «Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado», que va pronunciar a Ebusus, Eivissa, el dia 12 de març de 1948.

Aquesta magnífica conferència de Villangómez sobre Machado ens és utilíssima en diversos aspectes. No sols palesa com coneix profundament la seva poesia, com l'estima i l'admira, sinó que posa de manifest l'ample coneixement que tenia de la literatura castellana.

Villangómez, en l'anàlisi que fa de la poètica de Machado, està elaborant d'alguna manera la seva pròpia poètica. ¿Vol dir això que segueix els seus passos? Que l'imita? No, en absolut. Vull dir que Villangómez troba en la poesia de Machado –i per això l'adopta com a mestre– el que ell mateix ja duia a dintre seu i que al llarg dels anys desenvoluparà creant la seva personalíssima obra poètica. Veiem així confirmada la idea de Marià Manent quan deia que les influències literàries en el fons no són altra cosa que coincidències o afinitats.

Villangómez, com cap poeta, no sorgeix del no-res. Ell beu d'una poesia preexistent, en llengua pròpia, però també en altres llengües. I així com va descobrint els poetes predilectes, els freqüentarà tota la vida. Ara bé, com en el cas de Machado, la veu de Villangómez tampoc «no era eco de la de ningú». Ell va saber formar-se conscienciosament a la vora d'uns poetes esdevinguts ja clàssics, però va aixecar un corpus poètic totalment personal.

Vegem un idea sobre la poesia en general, apuntada per Villangómez a l'inici de la seva conferència (i tradueixo del castellà en què fou escrita):

La poesia apunta un altre objectiu que la literatura, encara que cal reconèixer que amb els mateixos mitjans: la paraula i sols la paraula; gasiu instrument per a una tasca tan subtil i delicada, però que en mans dels grans poetes és susceptible de dessembussar-se fins al punt de ferir, de manera màgica, aqueix món impalpable i misteriós de la poesia, i d'expressar, miraculosament, l'inefable (M. V. L.).

Villangómez opina que la poesia no és una cosa exclusivament literària, sinó que podem trobar-la en altres manifestacions artístiques:

La poesia –diu– pot penetrar-ho tot, començant per la literatura, i continuant per la pintura i la resta de les arts, [...] de manera que hi haurà –afegeix– literatura poètica i no poètica, pintura amb poesia i sense ella, etc. (M. V. L.).

De la veu d'Antonio Machado afirmava «que no era eco de la de ningú», però reconeixia que «en tota veu es pot percebre un fons d'obscures ressonàncies». La personalitat del gran poeta sevillà, venia a dir, era prou poderosa i original com per no deixar-se engolir pels corrents literaris llavors en voga, en particular pel Modernisme.

Aquest mateix criteri, pensem, pot aplicar-se a Marià Villangómez. La seva poesia no s'assembla a la de cap altre poeta, però, tanmateix, s'hi poden reconèixer entre les obscures ressonàncies clares influències d'altíssims poetes, entre els quals ocupa un lloc destacat Antonio Machado, com es posa en evidència llegint detingudament els seus poemes i comparant alguns dels seus versos on es detecten afinitats machadianes amb els originals d'on procedeixen, jo diria que gairebé sempre d'una manera conscient per homenatjar el seu mestre. La predilecció per Machado ja hem vist que li venia d'al·lot.

Per a Villangómez, el poeta ha de tenir una veu pròpia, conreada al marge de modes i escoles, i a l'hora d'escriure partirà de la vida. De fet, ell manifestarà en una entrevista que «a l'inici de la meua poesia hi ha la meua vida» (Entrevista amb Jesús García Marín. *Parlar i escriure*).

Entre tot d'altres fragments significatius de la conferència, n'hi ha un de revelador:

Més enllà de les paraules, del seu so, del seu significat, més enllà de la música i del sentit lògic de les frases, hi ha una atmosfera subtil, estremida de ressonàncies inefables, que és exclusiva dels grans poetes (M. V. L.).

No recorda, d'alguna manera, aquesta altra asseveració?:

Hi ha una poesia informulada, immensament més àmplia que la que resulta d'una avinentesa on concorrin sentiments, treballs i encert.

És del propi Marià Villangómez, extreta del pròleg que va escriure per a la primera edició d'*Elegies i paisatges* (1949).

Resseguint la petja de Machado

Al pròleg a la primera edició d'*Elegies i paisatges* (1949), Villangómez confessa que havia escrit la majoria dels poemes que componen el llibre sense pensar en la seva publicació. Afirmar que «bona part constitueixen un soliloqui». Ja aquesta idea de soliloqui podríem aventurar que és d'arrel machadiana, si hem de tenir en compte aquell vers del famós poema titulat «Retrato»:

Quien habla solo espera hablar a Dios un día.

Per altra banda, el tema de la soledat és predilecte de tots dos poetes.

Ara anirem veient el que a mi em semblen rastres de la poesia de Machado en la poesia de Villangómez. Van en primer terme els versos de Villangómez, seguint l'ordre en què apareixen en els seus llibres, i a continuació els de Machado d'on procedeixen.

Novembre. Eivissa. Carrer
sota l'aigua freda i grisa.
Entre les cases, el camp,
ample i tou, amb les cortines
de pluja que ara es descorren,
ara s'adensen. Migdia
de fum retort als teulats
i d'un rostre rera els vidres.
Per l'empedrat, insistents,
les gotes de pluja dringuen.

M. VILLANGÓMEZ
«Pluja de novembre»
Elegies i paisatges

Invierno. Cerca del fuego.
Fuera llueve un agua fina.

ANTONIO MACHADO
«Poema de un día»
Campos de Castilla

R

En el poema de Machado, l'acció transcorre a la tarda; en el de Villangómez, és el migdia, però igualment el poeta es mira com plou des de la casa.

34

Pacient, el pastor
mena els seu blanc ramat
d'ovelles lentes, dòcils...

M. VILLANGÓMEZ
«Imminència de l'hivern»
Elegies i paisatges

Ya los rebaños blancos, por entre grises peñas,
hacia los altos prados conducirá el pastor.

ANTONIO MACHADO
«Recuerdos»
Campos de Castilla

Rera les seves mules, el pagès,
ferm el braç al mantí, la roja terra,
ja amb pluges, va llaurant.
Deixa caure en el solc, oberta entranya,
la llavor la pagesa de la mà.

M. VILLANGÓMEZ
«Imminència de l'hivern»
Elegies i paisatges

Y tras la yunta marcha
un hombre que se inclina hacia la tierra
y una mujer que en las abiertas zanjas
arroja la semilla.

ANTONIO MACHADO
«Campos de Soria»
Campos de Castilla

Digues-me, ombra amiga, que anit, pres de recança,
al fons de la meva ànima en màgic somni he vist.

M. VILLANGÓMEZ

«Escrit a la guerra», 2

Elegies i paisatges

¡Oh, dime, noche amiga, amada vieja,
que me traes el retablo de mis sueños...

ANTONIO MACHADO

Del camino

Existeix un altre poema emblemàtic de Villangómez, on crec
percebre l'eco d'uns altres versos de Machado:

TERRA NATAL

Arrelar, com un arbre, dins la terra:
no ser núvol endut d'un poc de vent.
Sobre els camps coneguts de cada dia,
veure un cel favorable i diferent.
Mirar com cau, quotidià, el crepuscle,
cada cop renovant-me el sentiment.
Damunt la terra nostra i estimada,
del cor neixen el pi, l'aire i l'ocell.
El blanc record de la infantesa hi sura,
i ha de fer bo, aquest sol, als ossos vells.
Vull escoltar-hi aquest parlar que arriba
de molt antic als llavis de la gent.
El meu amor, la ferma companyia,
vull somiar-hi, entre la mar i el vent.

M. VILLANGÓMEZ

Elegies i paisatges

El primer vers d'aquest poema recorda, segons el meu parer, aquest d'Antonio Machado:

Porque el árbol ahonda en tierra dura.

ANTONIO MACHADO
«Glosando a Ronsard...»
Nuevas canciones

I el vers núm. 8 de «Terra natal», en la seva enumeració d'elements de la Natura, recorda un altre vers de Machado, igualment enumeratiu, que fa:

Una neblina opaca confunde toda cosa:
el monte, el mar, el pino, el pájaro, la rosa.

ANTONIO MACHADO
«Apuntes, parábolas, proverbios y cantares»
Poesías completas

La terra –Camps de Castella, de Sant Rafel o de Balansat–, és la font nodridora de tot el que és viu, és l'espai on es desenvolupa la humana existència, l'escenari dels seus amors i també dels seus drames. Per a aquests dos poetes, el bocí de la terra que estimen, perquè hi han nascut o perquè l'adopten, representa tota la terra, els homes d'un lloc no difereixen gaire dels homes d'un altre lloc. Tanmateix, és ben cert que el paisatge que a tots dos els agrada és bàsicament el paisatge rural, humanitzat i geòrgic (no bucòlic).

La terra, en efecte, els ofereix l'escenari on es desenvolupa el drama de l'existència humana, és la base on l'home, com l'arbre, arrela. Aquests dos poetes maldaran per a descriure, amb tota llur capacitat suggeridora, la vida, però no una vida abstracta, sinó temporal. Machado dirà que «*el poema que no*

tenga muy marcado el acento temporal estará más cerca de la lógica que de la lírica» («L'arte poética de Juan de Mairena»). Per a Villangómez, certs indrets són la mirada «des d'on esguardar els homes i les coses i veure passar el temps» (Pròleg a *La mirada/Declarat amb el vent*), i encara en un altre lloc afirmarà que «en poesia no es tracta d'una manifestació estàtica, sinó d'una manifestació en moviment. La poesia es propaga per la paraula, com la música pels sons, i tant l'una com l'altra es despleguen dins el temps» (*Parlar i escriure*).

I arribem al primer gran poema emblemàtic, el primer que Villangómez escriu sencer pensant en Machado, però sense dir-ho, sense fer-ho explícit. És el titulat «A un poeta», un sonet que figura dins *Elegies i paisatges*, llibre iniciat en 1933, quan l'autor té a penes vint anys d'edat, i acabat deu anys després, en 1943, quan ja ha completat els trenta:

A UN POETA

Com s'abranda la flama al pas del vent,
rítmic com la paraula compassada,
el teu vers incendia amb l'alenada,
als meus prompts calius, el sentiment.

Més enllà de la frase transparent,
del cristall on s'aboca la mirada,
hi panteixa l'angúnia desvetllada
i la desesperança es fa present.

Cap al teu cim cuido aixecar-me, foll
de la malenconia dels teus cants.
No s'apaga la set amb el teu doll.

Ans l'ànima s'encén amb més fretura.

Ungida de bellesa, la veu pura
obre més els profunds interrogants.

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

Elegies i paisatges és el seu primer llibre. Les circumstàncies adverses en què van ser escrits gran part dels poemes –la guerra i les seves conseqüències per a la llengua i la cultura catalanes–, no li permetien de pensar que un dia fossin publicats. Quan ho fa, però, omet el nom d'Antonio Machado del sonet que dedica al seu mestre. No sé ben bé si per temor que la censura li ho prohibeixi, o per qualsevol altra senzilla raó. Sigui com sigui, en les successives edicions, l'adreça continuarà en secret. Jo no estic del tot segur que sigui fàcil d'endevinar d'antuvi. Un cop ho saps, i coneixent la veneració que li tenia, es fa palès. Però d'entrada em penso que no s'endevina. En un altre lloc ja he explicat que va ser el propi Villangómez qui m'ho va confessar.

Per altra banda, quan es tenen gustos consemblants, és lògic que hi hagi coincidència de temes, com ara en el tema dels camins.

Vegem, per exemple, el següent poema:

CAMINS

Camins i corriols lents de la pagesia,
els inactius diumenges, les tardes hivernals,
per terres on el sol fingeix una alegria,
i que ventades solen combatre, i temporals.

Camí de la parella, dins fosc amor perduda,
sender pausat del vell que va a veure el veí,
i el que duu a la botiga del joc i la beguda,
i el que emplenen els joves dels ucs que empeny el vi.

Camins entre pinedes retortes, remoroses,
entre nues figueres i oliveres d'argent,
amagats entre serres o mostrant, espaïoses,
les clares llunyanies que renta el pas del vent.

Gais camins, a vegades, quan s'atura la tarda,
quan toca el sol llurs vores de floretes i brins,
quan l'ametller s'adorna, quan el pagès esguarda,
complagut, els sembrats que prosperen... Camins...

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

És ben possible que Villangómez, en escriure aquest poema, tingués present el de Machado, «Caminos». Però, tanmateix, no s'hi assembla. Si els comparem, veiem que Villangómez és més concret, se cenyeix als camins rurals de l'illa, n'evoca el seu abient real, mentre que Machado fa una descripció de paisatge, el qual contempla des de la ciutat mora, i només a la darrera estrofa del seu poema apareixen els camins. Potser el penúltim vers, «caminos de los campos...», li suggereixi a Villangómez el primer vers del seu poema, «Camins i corriols lents de la pagesia».

En fi, encara uns altres versos del poema núm. XXIII d'*Elegies i paisatges*:

Res ja no és meu del món, res no m'aferra
a la vida. Ja puc partir. Estic nu.

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

Y cuando llegue el día del último viaje,
y esté al partir la nave que nunca ha de tornar,
me encontrareis a bordo ligero de equipaje,
casi desnudo, como los hijos de la mar.

ANTONIO MACHADO

Campos de Castilla

Altres al·lusions machadianes

Un podria pensar que, així com passen els anys i la poesia de Villangómez avança i pren gruix, disminueixi el seu interès per Machado. Però no és així. Villangómez va restar sempre fidel en la seva admiració i sempre el té present d'una manera conscient, assumida, acceptada. El deixeble va escollir el seu mestre perquè s'hi va reconèixer. No per a imitar-lo. Villangómez no imita ningú mai. És tan poderosa la seva personalitat poètica, que es pot permetre d'acceptar unes influències i de rebutjar-ne unes altres. Però és ben cert que després d'*Elegies i paisatges* la presència machadiana disminueix. Amb tot, encara trobem altres al·lusions que confirmen la fidelitat d'aquesta admiració.

Per exemple, tenim la secció «Tristesa que és amor», d'*Els béns incompatibles*, sota l'epígraf, «...hoy siento por vosotros, en el fondo / del corazón, tristeza /, tristeza que es amor!», que són uns versos del poema núm. VII de «Campos de Soria», secció corresponent al llibre *Campos de Castilla* d'Antonio Machado.

Un capítol de *L'any en estampes*, «Notícies del poble», també s'encapçala amb un vers d'Antonio Machado: «Porque en amor locura es lo sensato.»

La idea filosòfica d'Heràclit, «tot flueix», és adoptada tant per Machado com per Villangómez. Aquest té un poema d'*Els*

dies (1946-1949), sense títol, ple de panteisme, on trobem els següents versos:

Tot viatge, canvia,
plana, núvols, lluor.

M. VILLANGÓMEZ
Els dies

que concorden amb aquells altres de Machado:

Todo se mueve, fluye, discurre, corre o gira;
cambian la mar y el monte y el ojo que los mira.

ANTONIO MACHADO
«A orillas del Duero»
Campos de Castilla

El cop a la terra

Tenim que fins i tot d'uns versos d'Antonio Machado extreu Villangómez el títol per a un llibre seu: *El cop a la terra*, llibre molt unitari, escrit gairebé tot ell al llarg de 1956.

El mateix Villangómez declara que «treure un títol d'un gran poeta anterior no és un cas rar», i recorda els casos de Pedro Salinas que es basa en un vers de Garcilaso per a *La voz a ti debida*, i Carles Riba que titula un seu llibre, *Salvatge cor*, a partir d'unes paraules d'Ausiàs March (M. V. L. *Parlar i escriure*).

Per a la «Col·lecció Joan Roïç de Corella», una de les tres col·leccions de poesia que Camilo José Cela volia endegar, Josep M. Llompart, que llavors formava part de la redacció de *Papeles de Son Armadans*, li diu, en una carta del 16 de maig

de 1956, que han pensat en ell. Villangómez li contesta que està acabant un llibre i que aviat els ho podrà trametre enllestit. Llompart li respon donant-li les gràcies i li diu que té «tot l'estiu i tardor per cercar títol al recull i revisar-lo bé».

«Per la carta –recorda Villangómez– es veu que el meu llibre, encara no acabat, necessitava un títol, cosa que a vegades comporta recerques i vacil·lacions» (M. V. L. *El llambreig en la fosca*).

El títol d'aquest llibre, finalment serà el que li coneixem, *El cop a la terra*, i li fou suggerit pels següents versos d'Antonio Machado:

Un golpe de ataúd en tierra es algo
perfectamente serio.

ANTONIO MACHADO
«En el entierro de un amigo»
Soledades

Villangómez, tanmateix, explica que ell n'ampliava el sentit.

«El cop a la terra –diu– no era només aquest cop final. El començament de la vida també es podia representar pel cop –la naixença– de la caiguda involuntària al món. I entremig hi havia els constants i costosos cops de l'aixada a la terra d'on el pagès, treballosament, arrancava el necessari per a la seva subsistència. Aquest darrer sentit esqueia en uns poemes que es referien a diferents aspectes de la vida camperola» (M. V. L. *El llambreig en la fosca*).

Segons ell mateix explica «a *El cop a la terra* el tema ja no és la natura, la terra, el camp, sinó el poble, la gent que l'habita».

Machado també es fixà en la gent, i va saber connectar amb el poble, del qual es feia eco en els seus poemes, per això se l'ha definit com a poeta del poble.

«Hi ha versos meus –diu Villangómez– on apareixen cels, astres, mars, terres en estat gairebé natural, és a dir, versos amb un cert sentit còsmic i tel·lúric, i d’altres versos més pròxims als camps de conreu, amb els seus pobladors, els que hi neixen com si hi caiguessin de “cop”, els que treballen amb el “cop” de les seves eines, els que són soterrats amb aquell darrer “cop” a terra de què parlava Antonio Machado. Més ben dit, el que es manifesta és el ressò del “cop” repetit dins l’ànima de qui escriu» (Entrevista a Jaume Galmés. *Parlar i escriure*).

Com veiem, el dels homes del camp és un altre tema coincident en les seves respectives obres. Però tinc per a mi que Villangómez és més realista i, tal vegada, elegíac, mentre que Machado, per ventura, és més idealista i tràgic.

Finalitzat el llibre, Villangómez el fa arribar al seu amic Llompart. Aquest, en una carta del 8 d’agost de 1956, n’hi parla impactat. Entre altres coses, li diu: «Llegint *El cop a la terra* he hagut de pensar en el millor Costa i Llobera (...) o en la Castella espiritualitzada d’Antonio Machado.»

Certament, l’actitud dels dos poetes davant el paisatge és consemblant. És contemplativa. I per als dos la terra significa el mateix. Gresol de la vida en general i de l’existència humana en particular.

Com explica detalladament Marià Villangómez a l’article «Moments de la història de la publicació d’*El cop a la terra*», el seu llibre finalment va sortir publicat per l’Editorial Moll en 1962, amb un pròleg de Josep M. Llompart, que havia entrat a treballar a la benemèrita casa.

Les tres col·leccions de poesia projectades per Camilo José Cela no arribaren a quallar. La castellana no va passar del primer volum.

Tenim, doncs, que ja des del títol, també aquest llibre acull la companyia d’Antonio Machado, i també en alguns poemes es nota.

Per exemple en el poema:

ELLES (fragment)

–Això elles, les dones.

Això: la casa, l'aviram...

Aquí, emperò, també treballen

en feines de més gruix.

Surten al camp amb falç o aixades,

damunt la terra es vinclen,

les defensen del sol capells i mocadors.

Elles, les sempre mares,

les esclaves pregones de l'amor.

Els seus pits generosos,

delícia de l'amant,

dolça font abrigada per al desig del fill.

M. VILLANGÓMEZ

El cop a la terra

sembla ser una rèplica de «La mujer manchega». Però si en el poema de Machado el món reservat a les dones és:

el patio, la alcena, la cueva y la cocina,

la rueca y la costura, la cuna y la pitanza

en el de Villangómez, a més a més:

també treballen

en feines de més gruix

perquè, igual que fan els homes de pagès, les dones eivissenques:

surten al camp amb falç o aixades

i també, com els homes:

damunt la terra es vinclen...

Però si les dones manxegues:

el sol de la caliente llanura veraniega
quemó su piel...

A les pageses eivissenques,

les defensen capells i mocadors.

Mentre que per a Machado la dona és simbòlicament literària, per a Villangómez és sobretot terral: mare, companya de feines, amant, esposa i protectora... En definitiva, les seves atribucions, com les seves tasques, són més diverses, per contrast a l'evocada a «La mujer manchega», en què «su obra es la casa»... Diríem, una vegada més, que Villangómez és més realista, veu la dona des de la proximitat, des de dins del seu mateix món. Machado la contempla des de fora.

Un altre poema coincident, és el següent:

EL FOLL (fragment)

Era ja vell i mantenia dreta
la seva gran alçària.
La gent, de sobte, va adonar-se
que una greu ombra de tristesa,
com un núvol que munta, torbava els seus ulls blaus.
Fugia de tothom, es recloïa
dins el seu pensament esgarriat,
tirànic com un rei cruel i injust.
Esposa, fills, no podien entrar-hi;

els veia de lluny, eren molt lluny,
a un altre món de llums que ja oblidava.
El camp, el camp entorn, sense verdor,
camp d'arbres morts, de pols, només camí
per a fugir molt lluny, lluny d'un mateix,
lluny d'aquell ull roent, pregon, que es diu culpa.
Car quan el vell parlava –i a penes si parlava–,
tornava, retornava sempre a un incert pecat...

M. VILLANGÓMEZ

El cop a la terra

Remarquem que Antonio Machado també té el poema «El loco», on descriu un personatge esgarriat que igualment «purga un pecado ajeno», i fuig de tot i de la gent: «Huye de la ciudad», errant «por un camino en la árida llanura».

Si en Machado:

El loco vocífera
a solas con su sombra y su quimera

Villangómez ens informa que el seu foll:

Fugia de tothom, es recloïa
dins el pensament esgarriat

però que, en canvi, «a penes si parlava»...

Recapitulació final

Arribem, així, a *Declarat amb el vent* (1959-1962), el darrer llibre de poemes que escriu Marià Villangómez, i amb el qual clou, molt conscienciosament, el seu cicle de poesia ori-

ginal, si fa no fa, trenta anys d'inestroncada i fructífera creació poètica. No s'acaba aquí, tanmateix, la seva activitat literària, sinó que continua en una altra etapa completadora de la primera.

S'ha assenyalat que *Declarat amb el vent* ve a ser la coronació de la seva poesia, que representa una mena de recapitulació poètica i, sens dubte, també vital. El llibre enclou alguns dels poemes més impressionants i definitius de seu autor, com són els titulats «Els murs», «L'altra illa» o «Seguint Virgili»...

La secció titulada «Dins el meu temps», és formada per poemes d'homenatge a diversos poetes admirats i dels quals n'ha estat contemporani: Salvador Espriu, Carles Riba, Federico García Lorca, Rafael Alberti, Jorge Guillén, i, com és lògic, no hi podia faltar Antonio Machado.

Aquí, pel tema que hem escollit, ens interessa el dedicat al seu sempre estimat i admirat autor de *Soledades* i *Campos de Castilla*...

AMB ANTONIO MACHADO

Sòria, tan alta!
Amb Antonio Machado m'acostava
al riu, als seus pollancrees.
Que lluny Andalusia!
El poeta m'hi duia amb el seu cant
d'amarga oliva.

Silenciós de soledats,
misteriós de galeries.
Però el misteri amb ell era avinent,
i el silenci es trencava
amb les poques paraules veritables.
Després als camps s'obria
de Castella, a més camps i rius, a pàtria.

Sòria i Andalusia
acompanyaven el profund batec
de l'esperit, la poesia.
Gran com els camps, el dia.

Que rics d'haver estat
durant uns anys els seus contemporanis!
Tot d'una preferit,
amb ell pel seu paisatge,
tot buits i llargues ombres, m'allunyava.
Sabia què vol dir poeta,
i els seus versos quedaven
com sols a la memòria adolescent,
llur ressò com les fulles d'un arbre
o l'aigua d'una font
dins de la tarda.
Que junts vivíem jo i aquells poemes!
Amb ells l'amor, la terra, el somni,
Espanya:
el rostre rera el vidre,
la finestra amb reflexos de la posta,
la tarda desolada com un home.
Tothora cercant Déu –o defugint-lo–
entre la boira.

M. VILLANGÓMEZ

Declarat amb el vent

Aquest poema –salta a la vista– és ben diferent d'aquell hermètic sonet de gairebé trenta anys abans. Per començar, no amaga el nom de qui va adreçat, sinó que figura al títol mateix. Aquí tot és transparent. I aquells inicials «profunds interrogants», el poeta els ha anat esbrinant al llarg dels anys, amb la poesia que ell ha escrit, però també acompanyat de les veus

predilectes, entre les quals figura en un lloc destacat la d'Antonio Machado, per això la preposició emprada al títol és «amb», la qual denota companyia, un anar fent el camí de la vida acompanyat de la poesia del poeta admirat, i no hi ha cap motiu per ocultar-ho, ans ben al contrari, la gratitud obliga, i la sinceritat, i la seguretat d'haver sabut perfer una obra ben personal i digna de l'alt magisteri escollit.

Quina confessió més bella en aquests versos, i quina veritat.

Que rics d'haver estat
durant uns anys els seus contemporanis!

El poema és un recorregut pel món poètic de Machado. Al seu poema «El Dios ibero», l'home del camp es queixa amb amargura a un Déu totpoderós que afavoreix els rics, mentre que al pobre li dóna «su fatiga y su esperanza».

Abans havia dit:

tu lumbre da sazón al rubio grano,
y cuaja el hueso de verde oliva

final que en el vers núm. 6 del poema de Villangómez es recorda com «amarga oliva».

Hi ha al·lusions als llibres titulats *Soledades* i *Galerías*, als versos núm. 7 i núm. 8. El vers núm. 23, «Sabia què vol dir poeta», fa referència al poema de Machado «El poeta» i, concretament, al vers que fa:

Y supo cuánto es la vida hecha de sed y dolor.

R

En un procediment retòric ben estudiat per Carlos Bousoño, i que ell denomina «Ruptura del sistema», consistent bàsicament a introduir, o millor dit, emprar, frases fetes o versos

50

d'altri, a manera de *collage*, en el propi discurs poètic, els dos versos darrers del poema que comentem:

Tothora cercant Déu –o defugint-lo–
entre la boira

són en realitat la traducció, amb un afegit, del següent vers d'Antonio Machado:

Siempre buscando a Dios entre la niebla.

ANTONIO MACHADO

«Es una tarde cenicienta y mustia»

Galerías

En aquest repàs que he fet de la presència de la poesia d'Antonio Machado a la poesia de Marià Villangómez m'agradaria haver suscitat, almenys, un major interès per a tornar-la a llegir, fruit-la, si això és possible, amb més intensitat encara, reparant en aspectes que sovint poden passar desapercebuts, no sols en aquest cas, sinó en la majoria, i que, previnguts, ens poden permetre una lectura més aprofundida, més enriquidora i més feliç.

BIBLIOGRAFIA

- *Sonetos mediterràneos*. 1945 (Publicat en català el 1986 dins *Obres Completes Poesia/1*)
- *Terra i somni*. Palma de Mallorca: ed. Moll, 1948.
- *Elegies i paisatges*. Eivissa: s.n., 1949.
- *Els dies*. Barcelona: *La Revista*, 1950.
- *Els béns incompatibles*. Barcelona: Torrell de Reus, 1954.
- *La ciudad de Ibiza y sus poetas*. Palma de Mallorca: s.n., 1954.
- *Ibiza y Formentera: impresiones de paisaje*. Palma de Mallorca: s.n., 1955.
- *L'any en estampes: visions d'Eivissa*. Barcelona: ed. Barcino, 1956. Barcelona: ed. Columna, 1989.
- *Sonets de Balansat*. Barcelona: ed. Ossa Menor, 1956.
- *Ceguesa de l'estel*. Palma de Mallorca: la Font de les Tortugues, 1956.
- *Llibre d'Eivissa: paisatge, història, antologia*. Barcelona: ed. Selecta, 1957.
- *La miranda*. (Inclou *Ceguesa de l'estel*). Palma de Mallorca: ed. Moll, 1958.
- *El cop a la terra*. Palma de Mallorca: ed. Moll, 1962. Barcelona: ed. Columna, 1988.
- *Declarat amb el vent*. Barcelona: ed. Barcino, 1963.
- *Antologia poètica*. Barcelona: ed. Selecta, 1969.

- *Curs d'iniciació a la llengua: normes gramaticals, lectures eivissenques i formentereres*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1972.
- *Eivissa: la terra, la història, la gent*. Barcelona: ed. Selecta, 1974.
- *La miranda. Declarat amb el vent*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1977.
- *Alguns escrits sobre les Pitiüses*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1981.
- *Es més alt embruixament. Se suspèn la funció*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1983.
- *Poemes*. Amb dibuixos de Vicenç Calbet. Barcelona: ed. Druida, 1984.
- *El palau de la natura* (Antologia poètica a cura de J. C. Llop). Palma: Govern Balear, 1986.
- *Obra completa*, 3 volums, Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1986.
 - Poesia/1* conté *Elegies i paisatges; Terra i somni; Poemes mediterranis*.
 - Poesia/2* conté *Els Dies; Els béns incompatibles; Sonets de Balansat*.
 - Poesia/3* conté *La miranda; El cop a la terra; Declarat amb el vent*.
- *D'adés i d'ahir*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1988.
- *Parlar i escriure*. Barcelona: ed. Columna, 1994.
- *Les germanes captives*. Palma de Mallorca: Can Sifré, 1998.
- *El llambreig en la fosca*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 2000.

Obres traduïdes per l'autor

- *De Baudelaire a Supervielle*. S. n., 1958.
- *Alguns poemes francesos: traduccions*. Eivissa: Imp. Diario de Ibiza, 1960.
- *Vint-i-sis poemes anglesos: traduccions*. Eivissa: Imp. Diario de Ibiza, 1961.
- *Versions de poesia moderna*. Barcelona: ed. Polígrafa, 1971.
- *Recull de versions poètiques*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1974.
- *Noves versions de poesia anglesa i francesa*. Palma de Mallorca: ed. Moll, 1977.
- ARISTÒFANES; *S'assemblea de ses dones*. Eivissa: ed. Itaca, 1978.
- LAFORGUE, Jules; *Darrers versos i altres poemes*. Barcelona: Ed. 62, 1979.
- APOLLINAIRE, Guillaume; *Poemes*. Barcelona: ed. Quaderns Crema, 1983.
- YEATS, W. B.; *Trenta-quatre poemes*. Barcelona: ed. Quaderns Crema, 1983.
- KEATS, John; *Isabel o el test d'alfàbrega i La vigília de santa Agnès*. Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1984.
- *Altres ales sobre una veu: versions de poesia*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1985.
- HARDY, Thomas; *Vint-i-un poemes*. Barcelona: ed. Columna, 1988.
- SHAKESPEARE, William; *Somni d'una nit de Sant Joan*. Eivissa: Can Sifré, 1989.
- *Versions de poesia*. 3 vols. Barcelona: ed. Columna, 1991
 - 1: *Versions de l'anglès*
 - 2: *Versions del francès*
 - 3: *Versions de l'italià i d'altres llengües*

Obra pròpia traduïda

- *Caminos y días: antología poética*. Traducció, pròleg i notes d'Antonio Colinas. Madrid: Visor, 1990.
- *El Año en estampas*. Traducció de Vicente Valero. València: ed. Pre-Textos, 1994.

